

Dobai Péter

Magyar extázis¹

Egyszer hódolatteljes elragadtatott, másszor
melankolikus bolyongások Gyurkovics Tibor képtárában

„Sehol a világ, csak belül.” (...) „Mert tudd meg, nem határtalan a nézés. És a nézéssel elbirtokolt világ szeretetben akar cseperedni.” (...) „Az arc munkája bevégeztetett, most cselekedd meg a szív munkáját elemésztett, foglyul ejtett képeiden, mert noha legyűrted uralommal, de már nem ismered őket.”

Rainer Maria Rilke

„La synthèse tient par l' en-haut.” (A szintézis Fentről tartatik össze.)

Theilhard de Chardin

Emberek milliói járnak a világ híres, nagy galériáit, a New York-i Metropolitan, a londoni Tate, a párizsi Louvre, a firenzei Uffizi, a nápolyi Capodimonte, a szentpétervári Ermitázs, az amszterdami Rijksmuseum, a velencei, bécsi, drezdai, berlini képtárak hatalmas termeit, megállnak festő-géniuszok fenséges, lelküket a magas egekbe felemelő alkotásai előtt – talán jobban tennék, ha letérdelnének e festmények előtt, hiszen *világi oltárok* ezek a remekművek –, azután mennek tovább, turistáiként a festett, nem lemásolt, hanem újraalkotott világnak, és távolodván e képtár-szentélyektől, lassan összerosódnak bennük a festmények címei, tónusai, távlatai, nemkülönben a halhatatlan mesterek nevei, s itt-ott néhány képeslapot vásárolva hazatérnek, ártatlan áldozataiként a gyors és pusztító felejtésnek. Ismerek egy képektől szinte hipnotizált férfit – egy *poeta doctus* –, Gyurkovics Tibort, aki, nehogy a felejtés örvényébe veszejtse a *festett világot*, megkísérli a lehetetlent: a festményeket, a *vizuális nyelvet* versekbe transzponálja-transzformálja, szuverén, szuggesztív költeményekben megteremti nagy festmények *verbális leképezését*, miközben a líra inspirációs erőterében mintegy újraalkotja a festményeket és nem lineáris, hanem spirálisan táguló, igen intenzív, extatikusan telített és telítő *nyelvi képtárat* teremt. Nem először: emlékezzünk a *Grafit*, a *Táj, nővel (Festő-versek)* vagy az *Extasis* című versköteteire, amelyeknek áttetsző, soha ki nem apadó ősforrásai ugyancsak festmények voltak, mint jelen könyvében, a *Magyar extázisban* is. Utóbbi művében azonban kizárólag magyar mesterek műveiből nyer indítást, sokszor olyan képzőművészek nevéhez és művéhez társítva kongeniális

¹ Gyurkovics Tibor *Magyar extázis* című (versek és festmények) könyvéhez írt előszavam, amelynek, sajnos nem sokkal halála előtt, Tibor még nagyon örült. Az ő fölkérésére írtam ezt a könyvét elemző előszót. Ez az írás volt a mi utolsó beszélgetésünk témája az akkor már nagybeteg Tiborral. Ez az írás több, mint „bármí” és fontos, hogy örömet tudtam Tibornak okozni vele a vég előtt.

költeményeit, akiknek nevét már csak katalógusok, régi könyvek vagy megtekinthetetlen magángyűjtemények őrzik, ám a Gyurkovics-versek életre keltek, erős nyelvi térbe, lírai sugárzásba vonják őket. Százhét festmény – százhét vers, szerves egységben, ennyit kínál, ajándékoz nekünk a *Magyar extázis* című Gyurkovics-könyv. E szerény köszönő és tisztelgő előszó fel nem idézheti, „fölnem idézheti” valamennyi verset, sem az összes festőművészt, akiket egyetlen nagy tárlatra „meghívott” könyvében a költő. Kiemeléseim saját tetszésem önkénye szerint valók.

A kérdésre – amely óhatatlanul fölmerül a könyv olvasóiban, vajon mi az oka annak, hogy a költő, író, drámaíró, publicista, színész, markánsan közéleti (tévé, rádió, Magyar Művészeti Akadémia stb.) személyiség, Gyurkovics Tibor, miért „emeli” versbe a festett vásznak egész gyűjteményét – maga a költő adja meg a választ: „A dédapám, Gyurkovics Károly jó nevű biedermeier portréfestő volt, aki Barabás Miklóssal egy műteremben dolgozott. Talán innen eredeztethető a festészet iránti rendkívüli vonzalmam...” (...) „Csak ürügy volt a festmény.” (...) „Nem a képet írom le ezekben a versekben, hanem valamilyen módon újraalkotom a festőt.” (...) „Nem festménymagyarázatok ezek a versek, bár ilyen is van köztük.” Ennyi a költő válasza a képzőművészettől nyert-elszenvedett ihletettségről (in: Magyar Napló – 2006. november – Nyitott Műhely – Vendégünk Gyurkovics Tibor).

Nota bene: a *Magyar extázis* című verskötetében a költő Gyurkovics azt az önkéntes-kötelek missziót is teljesíti (mint a *Szellemi Honvédelem* kuratóriumának elnöke joggal osztotta magára ezt a főszerepet), hogy a festményeket az olvasóval láttatni képes nemes és nemesítő vers-szavaival képtári zarándokútra hívjon valamennyiünket a magyar festőművészet magas és tiszta horizontjára. Induljunk hát, a költő könyvével kezünkben a festmények felé! Gyurkovics Tibor ilyen megrendítően szép szavakat, sorokat, strófákat ír honi festőkről és műveikről: „Így suhan át a tér az időbe mint halálból az életünk Stephen Hawking székében tolvaj táviratozta meg nekünk...” (...) Volt egy világ széthullt darabra mint régi váza Rossz helyen”. Kokas Ignác festményeitől inspirált versből valók e verssorok.

Bán Magdolna *Mise előtt* című naiv festménye múltakba sodorja vissza a költőt: „...megdermedt már bennük az idő / a bűvös körből nem lehet kilépni / aki ott megy az anyám az a nő / mögötte meg az apám az a férfi.” Nemhiába igaz a mondás: minden író mindig önéletrajzot ír, mást semmit.

Ország Lili *Szorongás* című festménye a következő inspirációs tűzkörbe taszítja a költőt: „Ronda itt az ablak árnya kék egébe összefogva emlékezett Auschwitzára hófehér és ferde tornya / honnan könnyen mennybe szállva dőlt elő a nagy gomolyba / sűrűsödött sárga gáz a nagyanyára fulladozva.”

Aba-Novák Vilmos *Szicíliai város* című gyönyörű festményét Gyurkovics saját világháborús emlék-hullámhosszán sugározza át képből versbe, életrajzi reflexszel. Anna Margit *Magány* című képére íme az echo: „...nincsen erő elegendő / benőjjünk a halálba...” Tóth Menyhért *Malom* című képe igen merész kép-képzettársításra inspirálja a költőt: „Mered magában a kerek malom mint / holdfényben himbálódzó laktanya...” Bravó, Tibor!

Benedek György *A Mama halála* drámai-kálváriai erejű olajfestményéből hosszabb részleteket kell idéznem, mert itt a vers magasabb, halálosabb hul-

lámokat vetett a lelki partokra, mint maga a nemkülönben megrázó erejű kép, amely a költőben a fiúi fájdalmat riasztotta rebbenő szárnyaira:

*„A párnáig bepréslődve
fehér bádoggá vált anyám
ideges rajzzá tört a bőre
arcának mindkét oldalán
a haja töviskoszorúja
fölsebezte homlokát (...)*

*Egyetlen perc egyetlen óra
az életünkből nem marad
csak e szilánkos darabokra
összetört leány-alak
ki szökén lebegett világot
apámnak karcsú oldalán
nem is leány de porcelán volt
amikor itt maradt reám (...)*

*Most fekszik mint egy női Krisztus (...)
Mikor maradtam ilyen árva
jóval a halála előtt?”*

Már a versbe venni merészelt festőművész nagysága miatt is, hadd említsem a Munkácsy Mihály *Mann mit Mantel* című festménye ihlette festő-verset: *„Van a romlásnak is különös tartománya / én még ha meghalok se nézhetek hátra...”* Csernus Tibor *Máté* című olajfestménye is gyönyörű, Ószövetség-„hangú” vers írására indította a költőt: *„nem hős hanem ember vagyok”* (...) *„Én szeretem a női test ideges fanyarát”* (...) *„szeretem az emberszagot mi körülöttem árad / fejemre még ne tedd Uram királyi koronádat.”* E Csernus-festménnyel kapcsolatban Gyurkovics *George de la Tour* és *Caravaggio* sötéten izzó fényeit, színeit is versébe vonja, nem véletlenül. Igler Gusztáv *Reggeli ima* című festménye által avagy annak „ürügyén” a költő érzékien, hitelesen idézi vissza a fiúi gyermek- és kamaszkor riadó nemiségét: *„Hülyének tettettem magam / hogy az a nő ne lássa / mint valami valódi kan / foglalom az imámba / már régen nem apám anyám / járt kótyagos eszembe / hanem egy kísérleti árny / hogy réklíjét levesse...”*

Szinyei Merse Pál *Pacsirta* című festményét mintegy spirituális médiumként használva („mediatizálva”) a meztelen női test vallomásává, a *plein air*ben fekvő akt az égbolt, a természet és a goethei „Örök Nőiség” metaforájává változik.

Sorolhatnám, dúsíthatnám sok-sok szépséges és drámai erejű idézettel az új Gyurkovics-könyv ajánló bevezetését, az M.S. Mester, Szőnyi István, Vaszary János, Farkas István, Rippl-Rónai József, Paál László, vagy a fő-géniusz: Csontváry Kosztka Tivadar és tovább: Csók István, Madarász Viktor, Székely Bertalan, Márffy Ödön, Kondor Béla, Barabás Miklós, Zichy Mihály, Gulácsy Lajos, Lotz Károly és sok más magyar festőművész Gyurkovics Tibor által, nagy nyelvi „lé-

legzettel" merészelt lírai megjelenítését. Néha, nem is egyszer, úgy éreztem e nagyságos versciklus olvasásakor, hogy egy-egy Gurkovics-költemény előbb született meg, mint a festmény, és a vers volt a festő számára a „Modell”, „Tárgy”, a Téma”, nem megfordítva.

Meg kell még emlékezni a voluminózus ciklus X. részéről, a költő által „ideológiai”, „politikai” jellegű és célzatú „festő-versek”-ről (e költeményeit eddig még nem publikálta Gyurkovics Tibor), amelyeket, a költő szavával kifejezve, valóban *„történelmi luxuskivitelben”* írt meg: telítve keserű iróniával, legyintéssel eszmékre, „pártosságra”, „kollektivizálásra”, a „szabad, dolgozó népnek” szánt és szórt demagógiára, idillikussá *parancsolt* szocreál-kompozíciókra, a „földosztást és az új, demokratikus alkotmányt megbeszélő parasztemberekre”... Lám, elég egyetlen idézet is ama sötét korról a Basch Edit festményére (*Leány ablakban*) fájdalmas gúnnyal írt Gyurkovics-versből: *„Nem Ilyés Gyula kell nekem de traktoroslány / leszek és azt lesem ahogy követ a kombájn (...) s lefekszem majd ha kell egy egész hadsereggel / s megteszem mit a párttitkár szeszélye oszt rám / és más ember leszek másik nő másik osztály!”* Vagy egy másik szocreál ál-idillt idéző költeményben olvassuk csak, „történelmi leckeként”: *„Virágot virágra, levelet levélre / hogy a belső rendet valaki elérje / meg kellett gebedni hogy észre ne vegye a kertész hogy milyen a rózsa levele / milyen illatosak azok a virágok / miket Sztálin keze egy nyissz csak levágott / úgy kellett virulni úgy kellett szeretni / ha belehalunk se vegye észre senki.”*

Egy anyaszült meztelen, fekete nő – alkalmasint akt – ugyan ki másra, mint Leninre gondol... Ez ama korban festmény után kiáltott! Egy vízparton álló kamasz fiút idéző kép-versből ki nem maradhat Marx és Engels neve! Gyurkovics Tibor megélte, megszenvedte azt a kort. Csoda, hogy nem felejt? Egy aktot tükörrel ábrázoló festmény-költeményben ismét ott van Jozsif Visszárionovics neve és a megtanulni kötelező: *„a kommunista párt rövid története”*. A Pópa című (Gróf Batthyány Gyula képe) *„ihletetten”* írt versben ismét olvashatjuk Lenin és Sztálin nevét, nemkülönben egy alantas (és persze aljas) elvtársukét, egy hóhéret: Péter Gábor neve az! Egy vérmes-vörös női aktfestmény (Chován Lóránt műve) pendant versében olvassuk, íme: *„Baromi elvtárs: Sztálin az urunk / ha lehet szántás közben se feledjük / azt se hogy mélyen menjen az eke / az őszi földbe / hisz a verseny-esküt / maga az egész tagság tette le...”*

Nem maradhat ki az „ideológiai” versekből Trockij, Rákosi, Rajk, a szovjet „kultúra”, természetesen a „homo sovieticus” sem...

Gyurkovics Tibor új vers-tárlatában *költeményekké változnak a festmények*, a tiszta és nemes lírai megjelenítésben, költészetének kihívó, intő szavaiban megjelennek a képek tónusai, színei, a *látott világ egy belső, magas poétikai nyelvben kezdi meg második életét, nagyon is emberi céljával az öröklétnek!*